

van het Panamakanaal. Hij leerde daar dat er ook immorele arbeiders waren. Ik heb de auteur nauwelijks op fouten kunnen betrappen. Maar als dat het geval was, betreft het details. Foeke Kamstra, voorman van de Sneker socialisten, waartoe Lansens korte tijd behoorde, was in 1891 nog geen beddenfabrikant maar werkzaam op een tabaksfabriek (p. 147).

Al met al levert dit boek een leesbare en belangrijke bijdrage aan het genre arbeidersbiografie. Al zijn mensen als Lansens geen 'gewone' arbeiders, wij komen zo meer te weten over wat arbeiders dachten en deden, en over hun (gezins)leven.

Johan Frieswijk
Fryske Akademy

Henk van Mierlo, *Tabakswerkers, landbouwers en patroons. Ondernemersmacht en arbeiderskracht in een industrialiserende gemeenschap. Valkenswaard, 1850-1920* (Hilversum: Stichting Zuidelijk Historisch Contact & Uitgeverij Verloren, 2014), 544 p., ISBN 978-90-8704-481-7

Het proefschrift van Henk van Mierlo is een imposant werkstuk waarin hij minutieus de vorming onderzoekt van een industriële gemeenschap in Valkenswaard, een dorp in Noord-Brabant, tussen ca. 1850 en 1920. Hij bewijst met deze studie dat een doorgedreven analyse van de 'klassieke' bronnen voor de sociale en economische geschiedenis (hij steunt vooral op bevolkingsregisters, burgerlijke stand, belastingslijsten, kadaster en notariaat) nog steeds verrassende en vooral mooie onderzoeksresultaten kan opleveren.

Om na te gaan hoe de vorming van een industriële gemeenschap zich voltrok en wat de bredere maatschappelijke gevolgen daarvan waren, formuleert Van Mierlo een model met vier lagen die hij achtereenvolgens analyseert: de economische structuur, de sociale structuur, macht en elite en de gedragspatronen van de bevolking. Daarbij is het uitdrukkelijk de bedoeling ook uit te zoeken hoe die niveaus op elkaar inwerken. De auteur beschrijft hoe Valkenswaard van een aanvankelijk klein dorp, waarin de meerderheid van de bevolking zelfstandig werkte en hoofdzakelijk in de landbouw actief was, evolueerde naar een groot dorp waarin de meeste mensen als loonarbeiders in de tabaksnijverheid aan de kost kwamen. Die ene sector werd snel dominant en binnen die sector waren het slechts enkele grote ondernemers die de belangrijkste werkgevers van het dorp werden. Zij konden daardoor bogen op een aanzienlijke economische macht, die zich evenwel niet naar evenredigheid vertaalde in politieke macht. Niettemin nam de ongelijkheid binnen Valkenswaard toe.

Vele Valkenswaardse gezinnen werden hierdoor geheel of gedeeltelijk,

rechtstreeks of indirect, afhankelijk van die tabaksondernemers om rond te komen. Een belangrijke conclusie van de auteur is dat die groep tabakswerkers 'van onderuit' werd opgebouwd. Het was aanvankelijk vooral de jeugd die hiermee binnen hun (arbeiders- of landbouwers-) gezin voor een aanvullend inkomen zorgde. Wanneer die jeugd volwassen werd, bleven velen actief in dezelfde branche en nam gaandeweg ook het aantal gezinshoofden actief in de tabaksnijverheid toe. Dat verklaart volgens Van Mierlo waarom collectieve acties pas laat uit de grond gestampt werden.

Vele kinderen van landbouwersgezinnen hielpen hun ouders rondkomen met hun werk in de tabaksnijverheid, maar omdat ze vasthielden aan die sector, namen ze zelden het boerenbedrijf van hun ouders over. Dat creëerde een vacuüm dat ingevuld werd door landbouwers uit de omliggende gemeenten. Van Mierlo stelde immers vast dat steeds meer landbouwers in Valkenswaard van buiten de gemeente afkomstig waren. Die aankomende landbouwers konden gemakkelijk een bedrijf in Valkenswaard opstarten, niet alleen omdat landbouwgrond beschikbaar werd gemaakt door kinderen actief in de tabaksnijverheid die het bedrijf van hun ouders niet overnamen, maar ook omdat minder land volstond om rond te komen. Ook de aankomende landbouwers konden immers hun kinderen in de tabak laten werken en voor een extra inkomen zorgen, waarna die kinderen op hun beurt het bedrijf van hun ouders zelden overnamen. Dat verklaart volgens de auteur ook waarom, na een daling bij het begin van de Agrarische Depressie, het aantal landbouwbedrijven in Valkenswaard opnieuw steeg. Het vormingsproces van een industriële gemeenschap in Valkenswaard werd dus bepaald door het wisselen van generaties. Boeiend is ook het uiteenlopende effect dat die kinderarbeid had op de inkomensongelijkheid binnen specifieke beroepsgroepen. De mogelijkheid om kinderen elders in te zetten verminderde binnen landbouwersgezinnen de inkomensongelijkheid tussen gezinnen met veel en weinig land, terwijl dit binnen sigarenmakersgezinnen de inkomensongelijkheid vergrootte tussen gezinnen met en zonder meewerkende kinderen.

Van Mierlo plaatst de ontwikkeling van de tabaksnijverheid in het verlengde van de valkerij die in Valkenswaard eeuwenlang van belang is geweest. Hij legt wat te sterk de nadruk op de specifieke mentaliteit die de valkerij zijn beoefenaars, naast kapitaal, ook zou bezorgd hebben. Zo zou de valkerij een groep mensen voortgebracht hebben die vertrouwd waren met winstmaximalisatie, en die streefden naar rijkdom, macht en status: een heel andere mentaliteit dan de risicomijdende, op subsistentie en status-quo gerichte mentaliteit die volgens hem bij de boeren overheerste. De auteur gaat uit van een erg stereotypische voorstelling van de boeren, zonder die effectief te onderzoeken. Dat nauwelijks boeren investeerden in de tabaksnijverheid komt wellicht in de eerste plaats door hun beperkte financiën, netwerk en kennis (wat niet hetzelfde is als mentaliteit) en dan is het

ijdel speculeren over de vraag of ze wel hadden willen investeren indien ze de middelen hadden. Ook van die ondernemende mentaliteit van de tabaksfabrikanten moeten we ons niet teveel voorstellen: dat zoveel ondernemers, na het eerste succesvolle voorbeeld, op dezelfde trein stappen (tabak) getuigt niet meteen van veel zin voor risico of innovatie. Van Mierlo wijst er terecht op dat ook de ondernemers een product zijn van de lokale geschiedenis en omgeving (de ondernemer als *resource allocator* en *allocated resource* tegelijk), maar had die redenering ook op de boeren kunnen toepassen.

Los daarvan is dit een erg waardevolle studie. Van Mierlo heeft hiervoor een massa gegevens verzameld, verwerkt en in hun context geplaatst. Die verwerkte hij tot een boek dat een unieke inkijk geeft op het leven op het platteland doorheen de negentiende en vroege twintigste eeuw en dat een belangrijke bijdrage vormt tot het onderzoek over deze fundamentele transformatieperiode.

Wouter Ronsijn
Universiteit Gent

Hugo de Groot, *Kroniek van de Nederlandse Oorlog. De Opstand, 1559-1588* vertaling en nawoord Jan Waszink (Nijmegen: Vantilt, 2014), 296 p., ISBN 978-94-6004-1563

Hugo de Groot staat niet voornamelijk bekend om zijn werk als historicus van de Nederlandse Opstand. We kennen hem vooral als auteur van *Mare Liberum* (1609) en *De antiquitate reipublicae Batavae* (1610), waarin hij de belangen van Holland en de Republiek tegenover buitenlandse prinsen verdedigde. Toch heeft hij daarnaast een grote geschiedenis van de Opstand op zijn naam staan: de *Annales et Historiae de rebus Belgicis*. Jan Waszink heeft het eerste deel van dit werk, de *Annales*, die de periode 1559-1588 bestrijken, in modern Nederlands vertaald met behoud van de door Tacitus geïnspireerde schrijfstijl. Waszink heeft de tekst ook voorzien van een uitgebreid verklarend nawoord.

De Groot schreef zijn *Annales et Historiae* tussen 1601 en 1612, in opdracht van de Staten van Holland. Maar pas in 1657 werd het boek gepubliceerd. En het duurde tot 1681 voordat er een Nederlandse vertaling op de markt kwam. De vertraging valt volgens Waszink te wijten aan De Groots kritische voorstelling van de vroege opstandelingen, en de manier waarop hij *raison d'état* als beweegreden in plaats van religieuze motieven centraal stelde in zijn verklaring voor de rebellie. Tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) twistten remonstranten met contraremonstranten, en voorstanders van vrede met Spanje streden met antivredespropagandisten. Deze groepen eigenden zich in hun onderlinge conflicten een